

*Vladimir Cvijanović**

PRIKAZ KOOPERACIJSKOG SEMINARA SVEUČILIŠTA U FRANKFURTU NA MAJNI I MOSKOVSKOG DRŽAVNOG SVEUČILIŠTA: “PRIVATIZACIJA U ISTOČNOJ EUROPI: RESTRUKTURIRANJE, INVESTICIJE I EFIKASNOST”

Kooperacijski projekt Ekonomskog fakulteta Johann Wolfgang Goethe Sveučilišta Frankfurt na Majni i Ekonomskog fakulteta Moskovskog državnog sveučilišta Lomonosov u Moskvi postoji od godine 1997. Cilj je te kooperacije razmjena znanja, suradnja pri razvijanju modernih nastavnih programa i metoda za njihovo podučavanje, te razmjena profesora i studenata. Voditelj je toga projekta dr. Siniša Kušić s Katedre za komparaciju i tranziciju ekonomskih sustava Ekonomskog fakulteta u Frankfurtu koju vodi prof. dr. Tamás Bauera. U sklopu toga projekta svake se godine održava i zajednički seminar na njemačkome jeziku za navedena dva fakulteta, odnosno tzv. “blok seminar” – jedan tjedan u Moskvi, jedan u Frankfurtu na Majni. Organizatori i voditelji seminara dvojica su navedenih znanstvenika. Tema je svake godine drugačija, no obvezno je vezana uz teoriju i praksu tranzicije. Pod seminarom se podrazumijeva forma nastave u kojoj studenti izlažu svoje pisane radove o određenoj temi, u opsegu od dvadesetak i više stranica. Skraćen i intenzivniji oblik seminara naziva se blok seminar.

Kao gostujući student Ekonomskog fakulteta u Frankfurtu ove sam godine sudjelovao u dijelu blok seminara održanog od 27. rujna do 4. listopada na Ekonomskom fakultetu Moskovskog državnog sveučilišta Lomonosov u Moskvi. Drugi dio blok seminara upravo je završio u Frankfurtu na Majni, a trajao je od 8. studenoga do 15. studenoga. Tema ovogodišnjeg zajedničkog seminara je bila “Privatizacija u istočnoj Europi: restrukturiranje, investicije i efikasnost” i bila je podijeljena u 3 tematske cjeline: 1) teorijske osnove, 2) teorijske analize alternativnih privati-

* Mlađi asistent u Ekonomskom institutu Zagreb. Primljeno u uredništvo 22. 11. 2002. godine.

zacijskih strategija i 3) utjecaj strategije privatizacije na efikasnost, restrukturiranje i investicije s primjerima zemalja. U sklopu prve cjeline obrađene su obradile sljedeće podteme: “Institucionalne promjene i *path dependence*”, “Uloga privatizacije u procesu tranzicije”, “*Property-rights* teorija: privatno u usporedbi s kolektivnim vlasništvom”, “Potrebne popratne mjere pri privatizaciji”, i “Ekonomsko-politički okvir privatizacije”. U sklopu druge tematske cjeline bile su to ove podteme: “Metode prodaje: aukcije i neformalni pregovori”, “Besplatna raspodjela: *voucher* privatizacija i povrat dobra”, “*Insider*-privatizacija: MBO/WBO”, “Značenje stranih investitora” i “Banke i tržišta kapitala u procesu privatizacije”. Treća je cjelina obuhvaćala primjere Ruske Federacije, Mađarske, Češke i Hrvatske. U prvom je dijelu seminara obrađeno prvih devet podtema iz prve i druge tematske cjeline, sve do podteme “Banke i tržišta kapitala u procesu privatizacije”.

Prvi dan blok seminara održana su dva predavanja ruskih profesora o privatizaciji u Rusiji, a diskusija je izazvala neslaganja o nekim problemima u vezi s privatizacijom u Rusiji, kao što su brzina njezina provođenja, uspješnost i ocjena modela koji su primjenjivani. Ta su predavanja sudionike na neki način uvela u seminar, približivši im tematiku privatizacije iz praktičnih primjera. Ipak, najzanimljiviji je dio seminara bio upravo izlaganje studenata i diskusija i komentari studenata i profesora. Njemački i ruski studenti naizmjenice su izlagali o istim, odnosno sličnim temama. Seminar se odvijao na veoma profesionalan način: prvo je slijedilo izlaganje o određenoj temi u trajanju od po 15 minuta za njemačkog i za ruskog studenta, zatim je slijedio tzv. koreferat, odnosno kritički komentar nekog sudionika seminara o izlaganju oba studenta. Poslije toga bila je diskusija o tim temama, a profesori su se uključivali u nju tek ako studenti sami nisu znali odgovor na neki problem, odnosno s eventualnim zaključnim komentarom.

Prvom podtemom i izlaganjima, “Institucionalne promjene i *path dependence*”, obrađeno je kvalitetno nekoliko tema koje su bitne za samo shvaćanje ekonomske tranzicije. Cilj je bio objasniti značenje institucija i dati kritički pregled teorija bitnih za institucionalne promjene. Nova institucionalna ekonomika razvila se kao reakcija na nedostatke neoklasične škole zato što ne postoji slaganje o tome koje bi to teorije točno bile postoji nekoliko teorija koje joj se pripisuju. No to su u svakom slučaju *property-rights* teorija, *principal-agent* teorija, ekonomika transakcijskih troškova, teorija nastanka institucija i teorija institucionalne promjene. Razlikuju se formalne i neformalne institucije, a one egzistiraju i kao ograničenja i kao okviri koji daju slobodu akterima. Teorije institucionalnih promjena podijeljene su u dvije grupe – jedno su evolucijske, a drugo individualističke teorije. Prve smatraju promjenu institucija rezultatom evolucije ukupnog društva, pa se tu mogu uvrstiti: teorija američkih institucionalista i marksistička teorija. Druge teorije promjenu institucija smatraju rezultatom individualnih interakcija, pa između ostalih tu pripadaju *property-rights* teorija, *public-choice* teorija i objašnjenja promjene institucija koje proizlaze iz teorije igara. Za razliku od darvinističke teorije, po

kojoj samo najuspješniji i najbolji preživljavaju, istaknuto je da u procesu institucionalne promjene mogu prevladati i neefikasne institucije. Zbog utjecaja *path dependence* te institucije imaju velik utjecaj i na one koje nastaju nakon njih.

Druga podtema, "Uloga privatizacije u procesu tranzicije" smjestila je privatizaciju u kontekst ostalih mjera ekonomske politike koje se u tranziciji moraju provesti, a to su: privatizacija, makroekonomska stabilizacija i liberalizacija. Privatizacija u tranzicijskim zemljama razlikuje se po ciljevima i zadacima od privatizacije koja se provodi u nekoj razvijenoj tržišnoj privredi, jer u uvjetima tranzicije još ne postoji razvijeno tržište kapitala i efikasne *corporate governance* strukture. Službeno deklarirani ciljevi privatizacije često se razlikuju od neformalnih, skrivenih ciljeva, jer se razne interesne grupe udružuju da bi zajedno zadržale i ostvarile neka prava.

U trećoj podtemi, "*Property-rights* teorija: privatno u usporedbi s kolektivnim vlasništvom" sublimirani su argumenti *property-rights* teorije koji objašnjavaju (ne)efikasnost državnog vlasništva u planskim privredama prema nedržavnom vlasništvu u tržišnim privredama. Argument koji se naglašava zasniva se na komparaciji troška i koristi za neki zadatak, odnosno funkciju u poduzeću. Navest ću primjer nekog državnog poduzeća i funkcije kontrole vođenja u njemu: kontrola izaziva troškove, a njezine su koristi distribuirane na mnogo osoba, pa ne postoji dovoljno velik poticaj za efikasnu kontrolu. Iz prava nad resursima, koja su u socijalističkim sustavima Europe bila raspodijeljena drugačije nego što je to slučaj u nekoj razvijenoj tržišnoj privredi i iz inicijativa koje ona potiču proizlazila je pogrešna alokacija resursa racionalnim ponašanjem aktera.

U podtemi "Potrebne popratne mjere pri privatizaciji" naglašena je uloga konstituirajućih i regulirajućih principa u tranziciji. U konstituirajuće možemo svrstati efikasnu monetarnu politiku, stvaranje sustava potpune konkurencije, otvorenost tržišta za nove sudionike, privatno vlasništvo, slobodu ugovaranja i određenu konstantnost ekonomske politike. Regulirajući su principi oni koji osiguravaju efikasno funkcioniranje konstituirajućih, kao što su, npr., antimonopolistička politika, internalizacija negativnih eksternih efekata, progresivno oporezivanje dohodaka i sl. No, pored čisto ekonomskih uvjeta za uspješnu tranziciju u tržišnu, odnosno mješovitu privredu, potrebni su i politički, pravni i sociokulturni uvjeti. Nije sve njih jednako lako moguće promijeniti. Neformalne institucije mnogo se teže i sporije mijenjaju od formalnih. Ipak, potrebno je i prema njima imati proaktivan pristup. Privatizacija sama za sebe nije dovoljna da bi se postigla efikasnost firmi, nego se očito moraju zadovoljiti i drugi uvjeti.

Podtema "Ekonomsko-politički okvir privatizacije" istaknula je ulogu antimonopolističke politike države. Antimonopolističku politiku, prema shvaćanju konkurencije na tržištu, možemo podijeliti u dvije vrste: neoklasična i funkcionalistička. Prema prvoj, smatra se da nije moguće predvidjeti rezultate tržišta, pa da prema tome ni država ne može značajno pozitivno utjecati na konkurenciju na tržištu.

Funkcionalistički pogled smatra antimonopolističku politiku izuzetno bitnom i tvrdi da se njome može i mora aktivno usmjerivati privreda.

Druga cjelina seminara koncentrirala se na razne privatizacijske metode i na utjecaj stranih investitora u procesu privatizacije. Prva je podtema bila "Metode prodaje: aukcije i neformalni pregovori". U teoriji aukcija posebno se mnogo koristi teorijom igara, a generalno je moguće razlikovati dvije metode: *first price auction* i *second price auction*. Kod prve vrste aukcija pravilo je da svaki ponuđač preda svoju ponudu ne poznavajući druge ponude. Pošto ponude budu razmotrene, najviša osvaja objekt aukcije, a njezin ponuđač plaća cijenu koju je ponudio. Kod *second price auction* sve je isto kao i kod prve vrste, samo što najviši ponuđač plaća cijenu druge najviše ponude. Iz praktičnih je razloga u praksi tranzicijskih zemalja prevladala tzv. *english auction*, kod koje ponuđači povisuju cijene koje nude sve dok ne ponude najvišu cijenu od svih. Tada ponuđač mora kupiti objekt aukcije po cijeni koju je prethodno ponudio. Aukcije se generalno nude kao jednostavna i efikasna mogućnost prodaje poduzeća kada se ne mora obraditi velika količina informacija o poduzećima, a kada se želi relativno brzo privatizirati. Neformalni su pregovori u pravilu bolji za veća poduzeća, jer se u pregovorima može dobro odmjeriti ponuda ponuđača.

U fokusu izlaganja i rasprave o podtemi "Besplatna raspodjela: *voucher* privatizacija i povrat dobra" bile su prednosti i nedostaci navedenih dviju metoda privatizacije. Kod *voucher* privatizacije ističe se kao prednost brzina i društvena prihvaćenost, no nedostaci su izostanak priljeva svježeg kapitala i *know-howa*, preširoka distribucija dionica, odnosno udjela u poduzećima, ako se taj oblik privatizacije ne provodi preko fondova u kojima je onda koncentrirana kontrola nad poduzećima. Metoda povrata poduzeća starim vlasnicima također izaziva suprotstavljena stajališta. Ona se opravdava s etičkog stajališta, no nedostatak se očituje u sporosti takvog oblika privatizacije i problemima koji nastaju pri pokušajima definiranja vlasništva starih vlasnika nad sredstvima za proizvodnju.

Pretposljednja podtema bila je "Insider-privatizacija: MBO/WBO", i u njezinom je okviru lijepo sažeta problematika *management buy-out (MBO)* i *worker buy-out (WBO)*. Motivi za MBO i WBO u razvijenim se tržišnim privredama i tranzicijskim zemljama razlikuju. Nisu za svako poduzeće jednako dobre navedene metode. Posebno je problematična njihova primjena u tranziciji. Ako se menadžeri-*insideri* kojima je poduzeće prodano suočavaju s lošom investicijskom klimom na tržištu, može doći do pojačane averzije prema riziku, a to rezultira smanjenjem investicija novih vlasnika poduzeća i inicijativama za kratkoročno bogaćenje. Poduzeću, osim toga, ne pritječe novi *know-how*, a struktura vlasništva, posebno kada se ono privatizira preko WBO, može biti veoma raspršena. U tranzicijskim su zemljama generalno prevladavali politički razlozi za te dvije metode, no njihove negativne posljedice osjećaju i dalje. Potrebno je mnogo vremena da se isprave

neefikasne *corporate governance* strukture. To je svakako lakše u manjim nego u većim poduzećima.

“Značenje stranih investitora” bila je zadnja podtema obrađena na seminaru. Važnost i potreba stranih izravnih investitora proizlaze iz dugoročnosti njihovih izvora financiranja za poduzeća, iz *know-howa* i iz mjera restrukturiranja u obliku nove linije proizvoda, reorganizacije, povećanog investiranja i sl. Empirija potvrđuje da su strani izravni investitori aktivniji u restrukturiranju od domaćih investitora. Osim toga, u uvjetima ograničenosti domaćih tržišta kapitala takvi izvori omogućuju porast ponude kapitala za poduzeća i veću reputaciju poduzeću u koje je ušao strani kapital, što je bitno za dobivanje kredita. No, strane izravne investicije mogu predstavljati i opasnost za domaću ekonomiju: prednosti i nedostaci stranih izravnih investicija dolaze do izražaja općenito u odnosu na motiv stranog investitora i institucionalni okvir i inicijative za usmjeravanje takvih investicija u zemlji koja ih prima.

Za svršetak možemo reći da je ovo bio jedan zanimljiv i uspješan seminar koji je ponudio uvid u teoriju i praksu tranzicijske problematike, a obrađene teme nude vrijedna objašnjenja procesa koji su se dogodili i koji su još pred nama. Posebno je značajan doprinos takvih seminara u razmjeni mišljenja i iskustava studenata dviju spomenutih država, a za ruske je studente to uvijek odlična prilika da vježbaju znanje njemačkoga jezika. Mišljenja studenata dviju država razlikovala su se, zato što proizlaze iz različitih okruženja, različitih metoda nastave, razne korištene literature i sl. Najuspješniji radovi studenata redovito se publiciraju dvojezično – na ruskom i na njemačkom jeziku – u izdanju Ekonomskog fakulteta Moskovskog državnog sveučilišta Lomonosov u Moskvi. U sklopu seminara, osim samih izlaganja, organiziraju se posjeti gradovima i znamenitostima u okolici, te kulturnim događajima. Bilo bi svakako poželjno da i hrvatski ekonomski fakulteti održavaju seminare takvoga tipa sa stranim institucijama, jer bi to za naše studente bilo višestruko korisno.